

Fekete Csaba

Debrecen

E' mi nyomorult városunkban...

A Losonczi András-féle gyűjtemény (1660–1663) egyik imádsága és szertartási háttere*

Dienes Dénes közreadóként így méltatja Losonczi András Sárospatakon őrzött gyűjteményét:¹ „Az imádságok felépítése a hagyományos formát követi, ahogyan erre már a 16. századi könyörgések mintát adtak: megszólítás, kérés, bűnvallás, magasztalás, dicsőítés, hálaadás, imádás, doxológia. [...] Egyházfelfogása a *Heidelbergi Káté* 54. feleletével harmonizál [...] Ehhez szorosan hozzátartozik az eleve elrendelés bizonyosságába vetett hit: »Ez mi nyomorult városunkat is, benne lévő választott fiakkal és leányakkal [...] az örökre elválasztottal [...]« Olykor a 16. századi jeremiádok hatását fedezhetjük fel a rabságban sínylődő, elpusztult országért fohászoló sorokban: »...keservesen említjük ügyefogyott s rabságra vitetett édes nemzetünket, és hogy idegenre szolgált a mi örökségünk...«. A »haza« és a »nemzet« jelzői: a »szép«, az »édes«, a »szegény«, a »megnyomorodott« egyaránt a féltő szeretet hangját színező fordulatok. A haza sorsáért való aggodás őszinteségét húzza alá a romlásért vállalt személyes felelősség.»

Nyomatásban ismeretes és korábbi ez a hazáért való könyörgés. Összeírt (másolt) és nem maga szerzett Putnokon egy debreceni diák kilenc (valójában tíz) imádságot. Hatot már megtaláltam másutt.² Soká élt és elhangzó örökség részét alkották, megszokták szertartáson, gyakorlati célra írták le maguknak az ifjak. Debrecenből a török elől menekülve testvérénél húzta meg magát; tanító, előkönyörgő vagyis helyettes prédikátor tisztsége lehetett a 17. század hatvanas éve elején Losonczi Andrásnak. Szüksége volt könyörgésekre.

Gyűjteménye első imádságát eleinte nem soroltam a korábbi forrásból valók közé, noha találkozom vele, tisztázását el kellett halasztanom. Az imádság eddig ismert története számos református szertartási és kegyességi emlékekkel közös. Tipikusnak mondhatjuk. Az igen kusza és feltáratlan területet, elfeledett örökségünket jól jellemzi.

Alább az imádság korábbi és a lényegileg azonos későbbi teljes szövegét közreadom. Ezáltal a kézirat sérülése miatt hiányosan közreadott szakasz kiegészül. A szerkezetről is jobb képet kapunk nyomtatás alapján. A kézirat és nyomtatott eltéréseket lábjegyzetben közlöm. *Dólt betűvel* és | | közé zárva különböztetem meg a kéz-

* Készült az OTKA K 73139 pályázat támogatásával.

¹ *Származásnak árnyékában. Könyörgések a 17. századból.* Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak 2006. 32–34. (Acta Patakina, (XX.) Online: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei: <http://www.gradatio.hunagykonyvtar/>, illetve: <http://patakarchiv/extra.hu>.

² Vö. Fogadott fiúságra elpescéltél. Adalék a Losonczi András-féle imádságok (1660–1663) hátteréhez és forrásaihoz. In: *Egyháztörténeti Szemle* IX (2008/4) 73–84. – *E mi nyomorult helyünkben...* További adalék Losonczi András imádságaihoz. [Online: ld. az előző jegyzetet, nyomtatásban nem jelent meg.] – ...még a fészekből leeső verébfiókára is... Adalék a Losonczi András-féle imádságok (1660–1663) hátteréhez és forrásaihoz. In: *Egyháztörténeti Szemle* X (2009/1) – sajtó alatt.

iratból hiányzó szavakat, részleteket, eltéréseket. Közreadásom két nyomtatott forrásra is támaszkodik.

Drégelypalánki János (1625 vagy 1635 körül – 1692 után) 43 imádságot függesztett a Medgyesi Pál fordította *Praxis pietatis* összevont átdolgozásához (contracta, 1692). Mellőzte az angoltól fordított eredetieket. Közismerteket választott, ezeket néhol módosította, saját szerzéséből valókat is beiktatott.³ A hagyományos imádságok sorában a [11] számú azonos a Losonczi Andrásnál található legelsővel. Felirata: *MAS, ESTVÉLI IMÁDSÁG*. Visszautal a megelőző imádságra a titulus. Korábban az imádság reggel-este használatos volt.

Váradon csaknem egy fél évszázaddal korábban (1643-ban) adták ki Paksi K. György (kb. 1615–1651/1652) *dunántúli Ágendáját*, hozzá csatolva [5]-ként ezt a reggeliesti imádságot is; hét másik és egy elmélkedés társaságában.⁴ Drégelypalánki erre (s más, már ismeretlen?) nyomtatványokra is támaszkodhatott; vagy kéziratos gyűjteményekre, mint amilyen a Losonczi Andrásé. Sok imádságnak volt századokat átívelő története, amelyet ma csak a szerencsés véletlen következtében tárhatunk fel.

Az imádság bővebb és későbbi szövege Drégelypalánkié, ezt veszem alapul, hogy az imádság történetét szemléltessem. Az ő szövegéhez képest jegyzetben közlöm a korábbiól való eltéréseket. Rövidítésekkel hivatkozom. LA: = Losonczi András kéziratosa; 1643: Paksi K. György nyomtatott kiadása.

Háromféle a két nyomtatott és a kéziratos forrás helyesírása. Egységesen átírom, a hiányzó magánhangzókat pótlom. Drégelypalánki és Paksi szóalakjait megtartom. Az imádság Dienes Dénes kiadta hasonmásában látható a kézirat eredeti helyesírása; egységesítésről a 18. században sem beszélhetünk, emlékeztet az 1600 körülire. Drégelypalánki könyve három évtizeddel későbbi, ő a század közepe táján kialakult írásmódhoz szokott. A 17. század végén mai helyesírásunkhoz már sokkal közelebb járt a nyomtatott könyveké. Kézírásban sokszor korábbi idők hagyományát követték a diákok, illetve mikor régi forrásokat másoltak, részben követték azok helyesírását. Többnyire csak a másolat elején, később saját koruk szokásához alkalmazkodtak.⁵ Losonczi András kéziratában is találunk régies vonásokat, mint a w/W használatát, ezt már Szenci Molnár Albert idején is újabb megoldás váltotta fel.

*

Örök mindenható |kegyelmes Atya Úr Isten,|⁶ áldunk dicsérünk és felmagasztalunk tégedet, a te Szent Fiaddal és Szent Lelkeddal egyetemben |mindezekért|⁷ az jókért, lelkiekért és testiekért, melyekkel bennünket ez óráig kegyelmesen meglátogatnál.

³ RMK I. 1420; az Országos Széchényi Könyvtár példányát használtam. Nem minden példányhoz kötétték hozzá az imádságokat, ezek a debreceni példányból is hiányoznak. – Drégelypalánki János munkájával és imádságaival külön tanulmányban foglalkozom másutt.

⁴ A' Sacramentomok Ki-szolgáltatásának, az Hazasok és Bírák Meg-esküttetésének, és az bünből megtérteknek Bé-vételének bizonyos módgya és rendi... RMNy 2043.

⁵ Ezt a jelenséget Czeglédy Sándor a testvérgraduálok (Batthyány, Óvári és Ráday graduál) azonosítása közben figyelte meg. A 16. század közepén keletkezett liturgikus tételeket valamilyen régebbi mintáról írta le ugyanaz a kéz háromszor a 17. század húszas éveiben. Vö. A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója. In: *Magyar Könyvszemle* 77 (1961) 247–263. A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday graduál. In: *Magyar Nyelv* 59 (1963) 24–29.

⁶ | | 1643: és LA: ... kegyelmes Atya élő áldott Úr Isten.

⁷ | | 1643: azokért.

|Viszontag könyörgünk te szent Felségednek, őrizz meg, oltalmazz meg bennünket, mint szemeidnek fényét, és a te szárnyaidnak árnyékában rejts el. |⁸

Végy környül minket a te kiváltképpen való Atyai gondviseléssel, mint valami |jó|⁹ paizzsal, és világosítsd meg a mi szemeinket, ne aludjunk el az halálban, hogy az-zal ne |dicsekedjék|¹⁰ az ördög a mi |ellenségünk, |¹¹ hogy minket meggyőzött volna.

Gondviselő Felséges Úr Isten, kinék |gondviselése|¹² kiterjed még az hajszára is, még az fűszára is, még a fészekből leeső veréb fiakra is.

Anyánk méhétől fogván való |kegyelmes Istenünk, |¹³ ki még akkor is a mi Istenünk voltál: mikor Anyánk emlőjén függöttünk, viselj gondot a te Anyaszentegyházadnak tagjai között mireánk is, hogy mi is élhessünk a te nagy nevednek |dicsíretire, |¹⁴ Anyaszentegyházadnak hasznára, és lelkünknek örök |idvességére. |¹⁵

A te jó lelked vezéreljen egyenes úton minket, és ne adj minket |se az ördögnek, |¹⁶ se a mi |indulatink kezében, |¹⁷ sem pedig az mi |veszedelmünket szomjúhozó |¹⁸ ellenségnek kívánságokra s megcsúfolásokra.

|Irgalmazz és kegyelmezz a mi bűneinknek, |¹⁹ és adj minékünk a te neved tisztességére néző jó életet, hogy mi a mi hitünket s tudományunkat életünkkel is amennyire lehet követhessük és ékesíthessük, hogy a mi gonosz életünk miatt a kívülvalóktól se a te neved ne káromoltassék; se az szent Gyülekezet ne szidalmaztassék.

Ha mikor |penig|²⁰ az emberi gyarlóságnak miatta valami vétekben elesendünk, kegyelmes édes Istenünk, mint hogy igen jól tudod te azt: hogy mi természetünk szerint Angyalok nem vagyunk; hanem romlandó töredékeny cserépedények, tedd aláink azért a te kezeidet, hogy meg ne romoljunk, és |ha elesendünk |²¹ emelj fel bennünket az |esésből kegyelmesen. |²²

És engedjed hogy lehessünk mi azoknak számok közül valók, kik a te hatalmas Isteni erőddel hit által öröztetnek az |idvosségre, |²³ adj erőt egészséget, a mi tisztünkben és hivatalunkban, a te tisztességedre való eljárásra.

Az tanítókat igazgassad |Úr Isten|²⁴ Szent Lelkeddel, |erősítsed igaz bittel, és fegyhetetlen szent étettel, |²⁵ hogy köztünk a te szent²⁶ igédet tisztán igazán és csak a te kívánságod szerint hirdethessék, |adjad önékiek az igaz tudománynak, erősségnek, bátorságnak,

⁸ | | 1643: és LA: És könyörgünk, légy irgalmas és kegyelmes minden te hozzád kiáltó szegény bűnösöknek, minékünk is.

⁹ | | 1643: és LA: hiányzik.

¹⁰ | | 1643: és LA: dicsekedhessék.

¹¹ | | LA: lelki ellenségünk...

¹² | | LA: gondja viselése.

¹³ | | 1643: kegyelmes édes Istenünk.

¹⁴ | | 1643: dicsíretire, tisztességére.

¹⁵ | | 1643: idvösségére.

¹⁶ | | 1643: hiányzik.

¹⁷ | | 1643: indulatinknak kezében.

¹⁸ | | 1643: és LA: veszedelmünkre igyekező.

¹⁹ | | 1643: és LA: hiányzik.

²⁰ | | 1643: és LA: hiányzik.

²¹ | | 1643: és LA: hiányzik.

²² | | 1643: és LA: emelj fel az esetből kegyelmesen.

²³ | | 1643: idvösségre.

²⁴ | | 1643: hiányzik.

²⁵ | | 1643: hiányzik.

²⁶ Sajtóhiba: ti-szent.

buzgóságnak, és állhatatosságnak lelkét, hogy mind tudományokkal, s' mind életekkel jó példát mutatván: éppítsék mindenkben a te szent Országodat. |²⁷

A te mi közöttünk való Anyaszentegyházadat: melyet Szent Lelkessel Szent Igéd- del gyűjtöttél, szedegetté, oltalmazd védelmezd a pokolbéli ördögtől, és annak minden ártalmas tagjaitól, kik ennek (hamis tudománnyal, veszedelmes tévelygéssel, dögleletes bálványimádással) meg-vesztegetésére igyekeznének.²⁸

A főrendeket bírjad Isteni erőddel, hogy a község előtt keresztyéni jó életnek példájával naponként tündökölhessenek.

Szenteld meg az vitézlő rendet *Úr Isten*,²⁹ áldd meg a városi és falusi községet, adj egységet³⁰ *Isteni félelmet* közinkben, hogy mintegy Krisztus gyülekezetinek tagjai egymást szerethessék.

E mi nyomorult |helyünkben|³¹ lévő szent serege a te Fiadnak: légyen mi tőlünk te néked kiváltképpen való Atyai gondviselésed alá ajánlatatva.

|*A kór betegeknek és a kisértet miatt búslakodó és kesergő szíveknek légy kegyelmes megvigasztaló és gyógyító orvosa*, minden szükségben te hozzád *őhajtozó* híveidnek őhajtásoknak légy az Úr Krisztusért kegyes meghallgató és szükségeknek bételjesítő Istene.

És a' mint hogy bennünket ez |estvéli|³² időre tűrhető |egészségben juttatál,|³³ kiért szent neved áldassék mind örökké, így az holnapi napra is juttass minden hozzánk |tartozókkal|³⁴ egyetemben, mind testünknek s mind lelkünknek oly egészséges ép voltával, melyet tenéked az holnapi napon háláadó szívvel megköszönhessünk.

Halgass meg minket a mi Urunk Jezus Krisztus által, ki minket ekképpen tanított könyörögni, mondván: Mi Atyánk. |³⁵

*

Paksi K. György Ágenda-kiadásának imádságát szó szerint követi Losonczy András. Csupán egyszer marad el a *szent* szó és egy mondat szórendje eltér. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy mi volt a közvetlen forrása. Lehetett még a Paksi György Ágenda-jánál is korábbi kézirat. Drégelypalánki János (főntebb megnevezett gyűjteménye 42–43. lapján) is lényegileg azonos ez az imádság. Más örökölt imádságokból is elhagyott, másutt betoldott, alakított helyenként. Bővítései és a jellemző eltérések (így a címül választott *nyomorult városunkban* helyett *belységünkben* és hasonló) a szélesebb körű használat érdekében keletkeztek. Ezt más imádságaiban is tapasztaljuk.³⁶ Használat

²⁷ | | 1643: és LA: hiányzik.

²⁸ | | LA: *igyekeznek*.

²⁹ | | LA: *Szenteld meg a vitézlő rendet, kiket országunknak békecséges megmaradására rendeltél.*

³⁰ | | 1643: és LA: *adj szeretetet, egységet közinkben.*

³¹ | | 1643: és LA: *városunkban.*

³² | | LA: *estére (reggeli időre).*

³³ | | LA: *és békecségesben juttatál.*

³⁴ | | LA: *tartozóinkkal.*

³⁵ | | 1643: és A: a záró szakasz egészében eltér: *Minden szükségekben tehozzád őhajtozó híveidnek őhajtásoknak, légy az Úr Krisztusért kegyes meghallgató és szükségeknek bételjesítő Istene, és amint hogy bennünket, ez estvére (reggeli időre) tűrhető egészségben és békecségesben juttatál, kiért szent neved áldassék mindörökké: Így a holnapi napra is (estvére is) juttass minden hozzánk tartozókkal egyetemben, mind testiünknek, lelkünknek (melyeket szent kezeidben ajánlunk) oly egészséges ép voltával, melyet tenéked háláadó szívvel megköszönhessünk szent Fiad által, a mi Urunk Jezus Krisztus által, aki minket ekképpen tanított imádkozni: Mi Atyánk, etc.*

³⁶ Ld. a filológiai részleteket Fekete Csaba: A Pataki Ágenda és Praxis pictatis. In: *Könyv és Könyvtár* XXV (2003) 65–98., valamint Fekete Csaba: A Praxis pietatis egyes imádságai a hazai református liturgia és kegyesség történetében. In: *Könyv és Könyvtár* XXXIX (2007) 5–25.

közben sok prédikátor élt efféle apró alakítással. Drégelypalánki nyomtatott kiadásában is vannak tollal átjavított vagy kihúzott szavak, lapszéli meg sorközi betoldások. Kézírtos többszörözéskor ezek így öröklődtek tovább. Drégelypalánki tagolása szintén gyakorlati célú. Ajánlatos fennhangon olvasni az imádságot, akkor értjük meg, hogy a jól elmondhatóság miatt alkotott kisebb egységeket. Tapasztalható ez a váradi könyvek imádságainak többségén. Ugyanakkor a kéziratok takarékoskodtak a papírral. Énekeskönyvekhez csatolt imádságokat is gyakran nyomtattak bekezdések nélkül. Néhol nagyobb szóközt hagytak, ezzel jelölték, hogy ott új bekezdés következett mintájukban. Paksi György (munkája 38–41. lapján) szintén kevésbé tagol, csupán hat hosszabb bekezdésre bontotta ezt a könyörgést.

Lehetséges, hogy a 17. század elejéről vagy talán még korábbi időből való ez az imádság. Drégelypalánki János munkájának használata révén a 18. században is a heti szertartás hagyományának része maradt a déleesti könyörgésen, vecsernyén. A nyomtatott Ágendát (Paksi Györgyét is) megelőzte az imádságok kéziratos terjedése, terjesztése. Drégelypalánki kevésbé ragaszkodott az eredetihez, mint Losonczy, bár az imádságot az elfogadott és élő hagyományból ismerhette, értékei miatt őrizte is, de azért alakított is rajta, mert ettől a jobb közösségi használatot remélte. Ugyanígy módosította a többi (még 16. századi hagyományból átvett) imádságot.

Kérdezzük meg, hol is tart ma a református *disciplina euhetica*?

Incze Gábor munkája, a református imádságok első történeti áttekintése, csupán önálló könyvként nyomtatott imádságos könyveket vehetett számba.³⁷ Munkáját alig-alig folytatta a magyar református teológiai szakirodalom; nem szentel a témának különös figyelmet a gyakorlati teológiai oktatás sem. Legutóbb hazánkban a régi magyar irodalom tüzetesen foglalkozik az imádság és imádságoskönyvek több (nem első rendű teológiai) kérdésével.³⁸ A református teológia gyér érdeklődését ez sem serkentette.³⁹ A 20. században Szőnyi György törekedett Incze Gábor kezdeményezésének folytatására.⁴⁰ Érthető, ha ő sem terjeszkedhetett ki sem elméleti alapvetésében, sem a számbavételben a különféle műfajú kötetekben észrevétlenül lappangó imádságok feltérképezésére. A mai imádkozás általános jellemzésére sem történt átfogó református kísérlet.⁴¹ Kálvin-év van, de nálunk az imádkozás eléggé elhanyagolt terület, holott Kálvin igen lényegesnek tartotta. A liturgikus imádság sajátosságaival foglalkozó euhetikai tanulmányoknak igencsak szűkében vagyunk. A főntebbi imádság is tükrözi

³⁷ A magyar református imádság a XVI. és XVII. században. In: *Theológiai Szemle* VII (1931), 37–229. Önállóan is megjelent: Debrecen, 1931 (*Theológiai Tanulmányok* 17.).

³⁸ Ld. az újabb irodalom áttekintését Fazakas Gergely Tamás: *Közösségértelmezések a XVII. század második felének magyar református imádságos könyveiben*. (A panaszos könyörgés grammatikai, retorikai, műfaji és antropológiai kérdései.) PhD értekezés. Debrecen 2009.

³⁹ Kivételesen Dienes Dénes: *A református kegyesség jellemző vonásai a 18. században Magyarországon*. Kiadja a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, Sárospatak 2002. – A protestáns egyházi néprajz kiváló kutatója, az adventista Szigeti Jenő tanulmánya szintén alapos áttekintés: A 18. század első felének protestáns imádságirodalma. In: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve* 10 (2002).

Vö. <http://www.rgy.hu/szigeti.htm>.

⁴⁰ *A magyar református gyülekezeti imádságok a 18. századtól napjainkig*. [Kiadja a] Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya. Bp. 1977. [Stencilezett sokszorosítás.]

⁴¹ A vallásos néprajz értékmentése szintén dicséretes (ld. Szigeti Jenő munkáját a 39. jegyzetben), itt azért nem foglalkozom vele, mert a teológiai megközelítést általában nem tartja feladatának.

azokat a vonásokat, amelyek nagyjából a reformkor óta lassan eltűntek kegyességünkben és liturgiánkban. Még ezeket említem, a részleteket mellőzve.⁴²

Egyéni és közösségi imádság elválása, a szertartásosság elemi megvetése a puritán törekvésekkel kezdődött, pietista irányzatokban folytatódott, segítve akaratlanul az állami hatalom későbbi (ma is érvényes) döntését, amely szerint a vallás magánügy; nem tartozik a nyilvános vagy hivatalos társadalmi megnyilvánulások közé (holott a liturgia eredendően a közügyért végzett tevékenység), sőt egyenesen tilos vagy általában, vagy egyes közéleti helyzetekben. Az ébredési idők szintén a magános és kics csoportos, az individuális, mindörökké rögtönzött, zömében csak személyes körülményekre szűkített kegyességet és imádkozást erősítették. A hagyományt – egyházon belül és kívül – többnyire megvetették, esetenként korlátozták, üldözték. (Évtizedekig az idealista vagy vallásos világnézet megfelelője volt az, hogy hagyományos.)

Egyes imádságoknak éppen olyan régi történelmi gyökerei vannak, mint némelyik énekünknek. Énekeskönyvünkhöz imádságot, imádságos könyveinkhez éneket csatoltak századokig. A templomos reformátusságot átható szokás volt a hagyományos könyörgések becsülete. Ezeket sokan tudták fejből. Lelkészükkel halkán vagy fennhangon mondták.

A most közölt imádságban is feltűnő a közösséget hangsúlyozó vonás, a bibliai idézetekkel átszőtt, bibliai fordulatokat, szó szerkezeteket alkalmazó hagyomány. Nem hiányzik a szerkesztettség és tudatosság sem. Nem hiányzik a hazai történelmünkre való erőteljes alkalmazás sem. Ilyen imádságokat csupán retorikában és stilisztikában járatos, liturgikus vénájú teológus alkothat, ha maga is elmélyült imádkozó és hazafi.

Odaveszett a *tentatio-oratio-meditatio* követelménye és gyakorlata a 18. század vége óta egymást váltó teológiai irányzatok sodrásában. Visszajuthatunk lassan atyáink szintjére, ha ráébredünk, hogy például a zsoltárt nem olvasnunk, nem csupán felolvasnunk és magyarázgatnunk kell, hanem mindegyre imádkoznunk. A kizárólag egyéni és kics csoportos imádság nem pótolhatja a közösséget, egységbe foglalt, az individualista kegyesség csupán rögtönzött és alkalmi beállítottságával szemben az egyetemes, objektív és liturgikus igényű könyörgést. Sem színvonalát, sem biblikus és univerzális jellemzőit tekintve. Minderre példa ez a hajdan hetente elhangzott könyörgés magunkért, anyaszentegyházunkért, helységünkért, városunkért, hazánkért, keresztyénségünkért.

Az nem kétséges, hogy tanulhatunk-e az örökségből. Az sem kétséges, hogy aki átéli a régi nagy imádkozók lelki tapasztalatait, kegyességi gyakorlatukat próbálja követni, az még rögtönzött imádságaiban is más hangot üt meg. Idegenkedő „modern” lelkész azt kérdezi, elmondhatunk-e ma is ilyen régi imádságot? Teológusaink sokszor mereven ragaszkodnak ahhoz, hogy mai korhoz csak mai (avagy „modern”) imádság való.⁴³

⁴² Vö. egyes összefüggések részletesebb bemutatására a Piliscsabán rendezett konferencia előadásait, köztük Fekete Csaba: Protestáns imádságtörténeti mozzanatok. Buzgó könyörgések, áhítatos imádságok. [Több tárgybeli előadás sűrített, szerkesztett változata.] In: *Lelkiségtörténeti számvetés*. Szerk. Szelestei N. László. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 2008, 23–54. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok.)

⁴³ Gyakorlatban használható, figyelemre méltó és bizonyos mértékig hézagpótló kivétel egy nemzetközi és hazai szerzőktől összeválogatott imádságtörténeti antológia. „*Szüntelen imádkozzatok*”. *Imádságok a keresztyénség századaiból*. Összeállította Ladányi Sándor. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest 1979. Augustinustól Berezky Albertig ível. Szépséghibája az, hogy közli a szerzők névmutatóját, de forrásait nem jelöli meg, nem vállalja a tudományos akkribiát. Jelöletlenül rövidít, változtat és átdolgoz, ahol szükségét látja. Tanulmány nem járul hozzá, Tóth Károly akkori püspök előszava tartalmaz némi teológiai reflexiót.

Nálunk nem szokás az egyházatyák egyes imádságainak szertartási használata, mint egyes külföldi protestánsoknál, ahol ez mindig jelen volt.⁴⁴ Személyes tapasztalatom, hogy a mai reformátust is, némelykor éppen a fiatalokat mélyen megérinti, ha az örökséggel megfelelő módon megismerkedhetnek (a gyülekezetnek mindig bejelentem előre, ha atyáink hajdani imádságát választom). Szinte mindig megszólított valaki, elkérte az elhangzott régi imádságot, mert ő azt máskor is, otthon is szeretné elimádkozni. Ezt tapasztaltam többször az úrvacsorás szertartásunkban századok óta meglévő *confessio generalis* elmondásakor. Modernség jegyében a 1998-as (*Tanácskozó Zsinati*) rendtartás mellőzte ezt a már Milotai Nyilas István idején is hagyományosnak számító (bizonytal reformáció előtti) imádságot; magam soha nem hagytam el.

In this Wretched City of Ours...

One of the Prayers of the András Losonczi Collection (1660–1663) and Its Liturgical Background

Many students edited his own manuscript collection of thanksgiving prayers and supplications for liturgical use in village congregations during the centuries of Turkish occupation of Hungary. Andreas Losonczi as a refugee student also did so in 1660–1663. Ten items of his collection invoking for the Fatherland and Christianity survived in manuscript form. One of these daily prayers are republished here as critical edition. Earlier it appeared as part of the Danube Liturgy book (*Agendarius*) of 1653 by superintendent G. K. Paksi (about 1615–1651/1652). This book was manufactured at Várad (Varadinum, Großwardein, now Oradea in Rumania) by the puritan printer A. Sz. Kertész.

This evening prayer must have been considerably older, used for a long time in different parts of Hungary. It was included again in a collection of 1692 edited by J. Drégelypalánki (about 1625 or 1635 – after 1692), and published together with the reworked Hungarian version (*contracta*) of *Praxis of Piety* by L. Baily, first published in 1636.

The text of the two printed and the manuscript version are compared and printed here with notes, scrutinizing all the variants. The copy by A. Losonczi is true to the earlier printed text.

Some closing remarks of the present republisher stresses the use of traditional prayers of our forefathers in today's liturgy (evensong) of the 21st century. Such a custom, common for centuries, died out since the 19th century as consequence of new theological trends and evangelicalism.

⁴⁴ Újabbán Pásztor János törekedett nálunk is ennek újra való meghonosítására, így Chrysostomos imádságait is beiktatta reform-liturgiájába, illetve annak példatárába. *Kis Agenda*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta Pásztor János. Komárom 2004.